

نام خانوادگی دانشجو: محمودزاده ازبری نام: محمد جواد

عنوان پایان نامه: بررسی فقهی - حقوقی حق حیات جنین

استاد راهنما: دکتر محمد صادق علمی

استاد مشاور: حسن مبینی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: الهیات

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

دانشگاه: پیام نور مرکز تهران

دانشکده: الهیات تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۹/۵/۲۹ تعداد صفحه: ۲۰۵

کلید واژه‌ها: حق حیات، جنین، سقط جنین، تلقیح مصنوعی، شبیه‌سازی

چکیده:

دوران جنینی مبدأ پیدایش شخصیت حقوقی انسان است؛ لذا حمایت از جنین از دیرباز در جوامع بشری، مطرح بوده و در همین راستا، قانون‌گذار جمهوری اسلامی ایران با الهام از رهنمودهای فقه اسلامی، جنین انسان را موجودی دارای شخصیت انسانی و قابل تکریم و حمایت می‌داند. ابتدایی‌ترین حقوق جنین حق حیات است؛ یعنی جنین مانند سایر انسان‌ها دارای حق زندگی و سلامت است.

مسئله آزادی سلب این هدیه الهی، امری مذموم، خلاف شرع و ممنوع بوده؛ اما این ممنوعیت در برخی موارد دارای عوارض است. بنا بر نظر مشهور فقها، سقط جنین بعد از دمیدن روح - چهار و نیم ماهگی - حرام و نامشروع می‌باشد. اما این رأی در میان فقها مخالفانی دارد که برخی با تمسک به قاعده لاجرح، ضرورت و اضطرار، تراحم یا اصل تخییر، فتوا به جواز آن داده‌اند؛ اما با جواز بی‌قید و شرط آن مخالفت نموده‌اند.

با نگاهی اجمالی بر قوانین خارجی و کنوانسیون‌های بین‌المللی مشاهده گردید که حمایت از حیات جنین به عنوان اصلی‌ترین مورد توجه تمام کشورها و سازمان‌های بین‌المللی قرار گرفته و حتی در مورد جنین نامشروع نیز این حق، بدون تردید مورد پذیرش همگان واقع شده است.

قانونگذار در قانون مجازات اسلامی به لحاظ اصل شخصی بودن مجازات‌ها و به دلیل حفظ حیات جنین، تحت شرایطی اعمال مجازات در مورد زن حامله را متوقف بر وضع حمل او نموده و نیز برای سقط جنین، حسب مورد، مجازات قصاص، حبس و دیه تعیین کرده است.

حمل، با دارا بودن دو شرط - موجود بودن و زنده متولد شدن - از همه‌ی حقوق خود بهره‌مند می‌گردد هرچند بصورت معلق است و منوط به وجود شرط متاخر؛ یعنی زنده متولد شدن او می‌باشد. حقوقی که جنین اهلیت تمتع آنرا دارد عبارتند از: ارث، وصیت، وقف و نفقه، که البته در مورد نفقه اختلاف نظر وجود دارد که آیا نفقه مطلقه حامله بخاطر حمل است یا بخاطر مادر او.

در ارث جنین، عنوان گردید با استفاده از علوم پیشرفته، می‌توان با تعیین دقیق تعداد و جنسیت حمل‌ها، سهم‌الارث آنان را مشخص کرد. نفقه جنین دایر مدار وجود یا عدم جنین می‌باشد و به خاطر وجود جنین، زوج الزام به انفاق زوجه به مطلقه باینه خود دارد. وقف بر جنین، به تبع موجود صحیح است و جنین زمانی از موصی به بهره‌مند می‌شود که حین وصیت، موجود بوده و زنده متولد گردد همچنین تابعیتی برای جنین متصور نیست. ولایت قهری و وصایت دو نهاد حقوقی است که بر اساس آن ولی قهری و وصی می‌بایست با رعایت مصلحت مولی علیه (جنین) کلیه امور مربوط به او را اداره نمایند. ید ولی قهری و وصی، امانی بوده و در صورت تعدی و تفریط ضامن می‌باشد. در مورد ولایت مادر نیز اکثر فقهای عامه بر خلاف امامیه، آن را به طور عموم بعد از نبود پدر و جد پدری پذیرفته و برخی آنرا منحصر به امور غیر مالی همچون ازدواج نموده‌اند. در قانون کار و تأمین اجتماعی مقنن، با حمایت از زن شاغل باردار، به طور غیر مستقیم حمل را مورد حمایت قرار داده‌است و در قانون امور حسبی، نحوه اداره اموال جنین توسط امین و دادگاه صلاحیتدار جهت تعیین و نظارت بر آن تبیین شده است. همچنین با توجه به ماده واحده اصلاح مقررات راجع به طلاق وجود حمل مانعی برای وقوع طلاق بین زوجین نمی‌باشد، و تنها از جهت آشکار نمودن وضعیت حمل بعد طلاق، به خصوص حق نفقه او، ارائه گواهی پزشکی متخصص مبنی بر وجود یا عدم وجود حمل ضروری می‌باشد.

دانشگاه پیام نور

دانشکده الهیات

گروه فقه

بررسی فقهی - حقوقی حق حیات جنین

پایان نامه:

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

مؤلف

محمد جواد محمودزاده ازبری

استاد راهنما

دکتر محمد صادق علمی

استاد مشاور

دکتر حسن مبینی سوچلمانی

تیرماه ۱۳۸۹

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات	۹
۱-۱- مفهوم شناسی	۱۰
۱-۱-۱- مفهوم حق	۱۰
۱-۱-۱-۱- حق در لغت	۱۰
۱-۱-۱-۲- حق در اصطلاح	۱۱
۱-۱-۱-۳- اقسام حق	۱۳
۱-۱-۲- مفهوم حیات	۱۵
۱-۱-۲-۱- مفهوم حیات در لغت	۱۵
۱-۱-۲-۲- مفهوم حیات در اصطلاح	۱۶
۱-۱-۲-۳- مفهوم جنین	۱۸
۱-۱-۲-۳-۱- جنین در لغت	۱۸
۱-۱-۲-۳-۲- مفهوم جنین در اصطلاح	۱۹
۱-۱-۴- مفهوم حمل، حبل و نفس	۲۰
۲-۱- جایگاه و اهمیت جنین	۲۱
۱-۲-۱- کرامت انسان و جنین او	۲۲
۲-۲-۱- اهمیت حیات جنین	۲۲
۱-۲-۲-۱- تئوری تقدس حیات	۲۳
۲-۲-۲-۱- تئوری آزادی اراده	۲۳
۳-۲-۲-۱- تئوری ارزش سرمایه	۲۴
۴-۲-۲-۱- تئوری شخص یا تئوری هویت ناطق	۲۴
۳-۲-۱- اهلیت تمتع و شخصیت حقوقی جنین	۲۵
۴-۲-۱- استقلال شخصیت جنین	۲۵
۵-۲-۱- پیش‌بینی‌های لازم برای حفظ حیات جنین	۲۵
۳-۱- مراحل رشد جنین	۲۸
۱-۳-۱- مراحل رشد جنین از نظر پزشکی	۲۹
۱-۳-۱-۱- دروهی اول رشد یا دروهی لایه زاینده	۲۹

- ۲۹..... ۳-۱-۲- دورهی دوم رشد یا دورهی رویانی
- ۳۰..... ۳-۱-۳- دورهی سوم رشد یا دورهی جنینی
- ۳۱..... ۲-۳-۱- مراحل رشد جنین نظر قرآن
- ۳۲..... ۱-۲-۳-۱- مرحله‌ی اول: چکیده‌ای از گل یا خاک
- ۳۲..... ۲-۲-۳-۱- مرحله دوم نطفه
- ۳۳..... ۳-۲-۳-۱- مرحله سوم: علقه
- ۳۵..... ۴-۲-۳-۱- مرحله چهارم: مضغه
- ۳۸..... ۵-۲-۳-۱- مرحله پنجم: عظام (استخوان)
- ۳۸..... ۶-۲-۳-۱- مرحله ششم: پوشیده شدن استخوان با گوشت
- ۳۹..... ۷-۲-۳-۱- مرحله هفتم: تسویه
- ۴۰..... ۸-۲-۳-۱- مرحله هشتم: حلول روح و اطلاق نفس محترمه
- ۴۰..... ۳-۳-۱- مراحل رشد جنین از نظر روایات
- ۴۱..... ۴-۳-۱- مراحل رشد جنین از نظر علم فقه
- ۴۱..... ۱-۴-۳-۱- دورهی اول رشد
- ۴۲..... ۲-۴-۳-۱- دورهی دوم رشد
- ۴۲..... ۴-۱- روح و زمان حلول آن از نظر فقهی و حقوقی
- ۴۷..... ۵-۱- مدت حیات جنین از نظر فقهی و حقوقی
- ۴۸..... ۶-۱- سلب حیات جنین (یا سقط جنین)
- ۴۹..... ۱-۶-۱- مفهوم لغوی سقط جنین
- ۵۰..... ۲-۶-۱- مفهوم پزشکی سقط جنین
- ۵۰..... ۳-۶-۱- مفهوم فقهی سقط جنین
- ۵۱..... ۴-۶-۱- مفهوم حقوقی سقط جنین
- ۵۲..... ۵-۶-۱- مفهوم جزایی سقط جنین
- ۵۳..... ۷-۱- فرق سقط جنین با جنایت و قتل
- ۵۶..... ۸-۱- عوامل یا انگیزه‌های سقط جنین
- ۵۷..... ۱-۸-۱- عدم آگاهی از راه‌های پیشگیری از بارداری
- ۵۸..... ۱-۱-۸-۱- پیشگیری از بارداری از دیدگاه ادیان الهی و اسلام
- ۶۱..... ۲-۸-۱- عوامل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی

- ۱-۸-۳- سقط جنین برای کنترل جمعیت ۶۲
- ۱-۹- سلب حیات جنین در کشورهای مختلف ۶۳
- فصل دوم: حق حیات جنین در فقه و حقوق موضوعه‌ی ایران ۷۰
- ۱-۲-۱- سلب حیات جنین در فقه امامیه و عامه ۷۱
- ۱-۱-۲- جواز و عدم جواز سلب حیات جنین در فقه شیعه ۷۱
- ۲-۱-۲- حکم اسقاط جنین در فقه اهل سنت ۷۲
- ۱-۲-۱-۲- حکم اسقاط عمدی جنین پیش از پیدایش روح ۷۳
- ۳-۱-۲- ادله حرمت سلب حیات جنین پیش از پیدایش روح ۷۵
- ۴-۱-۲- حکم اسقاط عمدی جنین پس از پیدایش روح ۸۳
- ۵-۱-۲- موارد جواز سلب حیات جنین ۸۴
- ۱-۵-۱-۲- موارد جواز سلب حیات جنین قبل از حلول روح ۸۵
- ۲-۵-۱-۲- موارد جواز سلب حیات جنین پس از حلول روح ۸۶
- ۶-۱-۲- روابط نامشروع و حق حیات جنین ۹۵
- ۲-۲- حق حیات جنین در حقوق موضوعه‌ی ایران ۱۰۶
- ۱-۲-۲- سیر تاریخی قانونگذاری در ایران راجع به سلب حیات جنین ۱۰۶
- ۲-۲-۲- انواع سلب حیات جنین ۱۰۹
- ۱-۲-۲-۲- سلب حیات جنین به صورت غیرعمدی ۱۱۱
- ۱-۱-۲-۲-۲- ارکان تشکیل دهنده‌ی سلب حیات غیرعمدی جنین ۱۱۲
- ۱-۱-۲-۲-۲- رکن قانونی ۱۱۲
- ۲-۱-۲-۲-۲- رکن مادی ۱۱۳
- ۲-۲-۲-۲- سلب حیات جنین به صورت عمدی ۱۱۳
- ۱-۲-۲-۲-۲- ارکان تشکیل دهنده‌ی جرم سلب حیات عمدی جنین ۱۱۳
- ۱-۱-۲-۲-۲-۲- رکن قانونی ۱۱۴
- ۲-۱-۲-۲-۲-۲- رکن مادی ۱۱۵
- ۳-۱-۲-۲-۲-۲- رکن معنوی ۱۲۰
- ۳-۲-۲- موارد جواز سلب حیات جنین در حقوق ۱۲۱
- ۳-۳- واکنش اجتماعی (یا مجازات) سلب حیات جنین ۱۲۳
- ۱-۳-۲- مجازات سلب حیات عمدی جنین ۱۲۳

- ۱۲۳-۲-۳-۱-۱-۱-۱ قصاص.....
- ۱۲۴-۲-۳-۱-۱-۱-۱-۱ آراء فقهای گذشته راجع به مجازات قصاص برای سلب حیات عمدی جنین.....
- ۱۲۵-۲-۳-۱-۱-۱-۲ آراء فقهای معاصر راجع به مجازات قصاص برای سلب حیات عمدی جنین.....
- ۱۲۸..... نتیجه‌ی بحث:
- ۱۲۸-۲-۳-۱-۱-۱-۳ مجازات قصاص برای سلب حیات عمدی جنین در حقوق موضوعه.....
- ۱۳۲-۲-۳-۱-۲-۲ پرداخت دیه.....
- ۱۳۲-۲-۳-۱-۲-۱ آراء فقها در پرداخت دیه سلب حیات جنین.....
- ۱۳۵-۲-۳-۱-۲-۲ پرداخت دیه سلب حیات جنین در حقوق موضوعه.....
- ۱۳۶-۲-۳-۱-۲-۳ پرداخت کننده‌ی دیه در سلب حیات جنین.....
- ۱۳۶-۲-۳-۱-۳-۳ تحمل حبس فقط.....
- ۱۳۷-۲-۳-۱-۴-۴ تحمل حبس و پرداخت دیه.....
- ۱۳۷-۲-۳-۱-۵-۵ كفاره.....
- ۱۳۸-۲-۳-۲-۳ مجازات سلب حیات غیر عمدی جنین (شبه عمد و خطای محض).....
- ۱۳۸-۲-۳-۲-۱-۲ پرداخت دیه.....
- ۱۳۹-۲-۳-۲-۲-۲ كفاره.....
- ۱۳۹-۲-۳-۳-۳ موارد تشدید مجازات سقط جنین.....
- ۱۴۲-۴-۲-۴-۲-۴-۲ **حمایت از حقوق دیگر جنین.....**
- ۱۴۲-۲-۴-۱-۴-۲ حقوق جنین در آموزه‌های دینی.....
- ۱۴۲-۲-۴-۱-۱-۴-۱ حق داشتن پدر و مادر خوب.....
- ۱۴۳-۲-۴-۱-۲-۲ حق مشروع بودن و داشتن اصل و نسب.....
- ۱۴۴-۲-۴-۱-۳-۲ حق داشتن نام نیکو.....
- ۱۴۵-۲-۴-۱-۴-۲ حق سلامتی جسمی و روحی.....
- ۱۴۶-۲-۴-۱-۴-۱-۱-۴-۱ رعایت حق سلامت جسمی جنین.....
- ۱۴۸-۲-۴-۱-۴-۱-۱-۱-۴-۲ توجه به تغذیه سالم زن باردار.....
- ۱۵۰-۲-۴-۱-۴-۱-۲-۲ رعایت فاصله بین دو بارداری.....
- ۱۵۱-۲-۴-۱-۴-۱-۲-۲ رعایت حق سلامت روانی جنین.....
- ۱۵۶-۲-۴-۱-۴-۵-۱-۴-۲ روابط زناشویی و حقوق جنین.....
- ۱۵۶-۲-۴-۱-۴-۱-۵-۱-۴-۲ ارتباط کاینات، زمان‌ها و مکان‌ها با انسان و تأثیر آن‌ها بر جنین.....
- ۱۵۹-۲-۴-۱-۴-۲-۵-۲ رعایت نکات بهداشت روانی در روابط زناشویی.....
- ۱۶۲-۲-۴-۱-۴-۳-۵-۲ رعایت نکات بهداشت جسمی در روابط زناشویی.....
- ۱۶۴-۲-۴-۱-۴-۶-۲ حق داشتن آینده‌ی معنوی.....

- ۱۶۴..... ۲-۴-۱-۷- حمایت جامعه از جنین
- ۱۶۵..... ۲-۴-۲- حقوق مالی جنین
- ۱۶۵..... ۲-۴-۱-۲- حق نفقه برای حمل
- ۱۶۶..... ۲-۴-۱-۱- ماهیت نفقه‌ی حمل
- ۱۶۶..... ۲-۴-۱-۱-۱- اقوال
- ۱۶۶..... ۲-۴-۱-۱-۲- دلیل قول اول
- ۱۶۷..... ۲-۴-۱-۱-۳- دلیل قول دوم
- ۱۶۷..... ۲-۴-۱-۲- ماهیت نفقه‌ی حمل از دیدگاه حقوقی
- ۱۶۸..... ۲-۴-۲- حق وقف برای حمل
- ۱۶۸..... ۲-۴-۲-۱- مفهوم شناسی وقف
- ۱۶۸..... ۲-۴-۲-۲- ماهیت وقف
- ۱۶۹..... ۲-۴-۲-۳- بررسی صحت وقف بر حمل
- ۱۷۰..... ۲-۴-۳- حق وصیت برای حمل
- ۱۷۰..... ۲-۴-۳-۱- مفهوم شناسی وصیت
- ۱۷۰..... ۲-۴-۳-۲- بررسی صحت وصیت بر حمل
- ۱۷۲..... ۲-۴-۴- حق ارث برای حمل
- ۱۷۲..... ۲-۴-۴-۱- مفهوم شناسی ارث
- ۱۷۳..... ۲-۴-۴-۲- شرایط ارث حمل
- ۱۷۴..... ۲-۴-۴-۳- تأثیر حمل بر تقسیم ترکه
- ۱۷۵..... ۲-۴-۴-۴- حق جبران خسارات وارده بر جنین و اموال او
- ۱۷۵..... ۲-۴-۵- ارث دیه جنین
- ۱۷۶..... ۲-۴-۳- حق حیات و سلامت جنین در مسأله‌ی شبیه‌سازی
- ۱۷۶..... ۲-۴-۳-۱- مفهوم شبیه‌سازی
- ۱۷۷..... ۲-۴-۳-۲- مراحل شبیه‌سازی موجود زنده
- ۱۷۸..... ۲-۴-۳-۳- حکم فقهی شبیه‌سازی انسان
- ۱۷۹..... ۲-۴-۳-۴- آثار حقوق کودک شبیه‌سازی شده
- ۱۸۰..... ۲-۴-۳-۱- تابعیت کودک شبیه‌سازی
- ۱۸۵..... نتیجه‌گیری
- ۱۸۹..... منابع و مآخذ
- ۱۸۹..... منابع فارسی
- ۱۹۳..... منابع عربی

۲۰۰	منابع انگلیسی
۲۰۰	مقالات
۲۰۳	پایان نامه‌ها
۲۰۳	سایت‌ها
۲۰۴	نرم افزارها
۲۰۵	مطبوعات

مقدمه

اصل حق حیات، امری برون دینی است و قبل از آنکه دین بر آن صحه بگذارد، امری فطری و مورد پذیرش عقل و عقلا است و آنچه دین در رابطه‌ی با آن انجام می‌دهد، علاوه بر تأیید، ایجاد برخی اصلاحات در آن می‌باشد.

بنابراین نمی‌توان گفت: وجوب حفظ و صیانت ذات و حق حیات، امری ثانوی و برای برخی انسان‌هاست؛ بلکه امری است که شامل تمامی بشر می‌باشد؛ مگر بنابر دلیل و موردی خاص، حق حیات را از کسی سلب می‌کنند، تا در پرتو گرفتن حیات از کسی، حیاتی دوباره به جامعه ببخشند؛ چنانکه در مورد قصاص، قرآن می‌فرماید: «وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَاۤأُولِيَۤ الْاَلْبٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»؛ «ای صاحبان خرد حکم قصاص برای حفظ حیات شماست، شاید به این وسیله از کشتن یکدیگر پرهیز کنید»^۱ و در آیه‌ای دیگر از کتاب وحی، این‌گونه یاد شده است که نابودی حق حیات به ناحق، برابر است با نابودی همه‌ی جامعه: «... مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَانَ قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَانَ نَحْيًا لِّلنَّاسِ جَمِيعًا...»؛ «هر کس کسی را - جز به قصاص قتل، یا [به کیفر] فسادی در زمین - بکشد، چنان است که گویی همه مردم را کشته باشد. و هر کس کسی را زنده بدارد، چنان است که گویی تمام مردم را زنده داشته است.»^۲

انسان قبل از آنکه پا به عرصه‌ی دنیا بگذارد در دنیای رحم جای گرفته، رشد کرده و حیات پیدا می‌کند.

۱. بقره/۱۷۹؛ امیری شاه مه‌ری، احمد، و جمعی از مترجمان، ترجمه تفسیر جوامع الجامع

۲. مائده/۵؛ ترجمه فولادوند، محمد مهدی

جنین انسان، مانند خود او دارای یک شخصیت حقوقی است؛ یعنی نفس و شخص^۱ انسانی است. و تمام نفوس انسانی محترم‌اند و حق حیات دارند. به همین جهت سلب این حق شرعاً و اخلاقاً ممنوع و مسئولیت آور است. لذا حفظ جان جنین مانند حفظ جان سایر افراد لازم و واجب است و سقط آن جز در موارد استثنائی ممنوع و حرام می‌باشد.

دین مبین اسلام با توجه به جامعیت و گستردگی‌اش، حقوق بسیاری برای حمل در دوران جنینی قائل است. بعد از انعقاد نطفه و عمل لقاح اسپرم مرد با تخمک زن، ساختار کودک تشکیل می‌گردد و به عنوان یک موجود، دارای حقوق خاصی است. وقتی نطفه در رحم مادر قرار گرفت^۲ و رحم بارور شد، حق حیات برای او بوجود می‌آید و مادر و سایر افراد، حق تجاوز و نابودی آن را ندارند. زیرا در حقوق اسلامی، بعد از استقرار نطفه در رحم مادر و انعقاد آن، کسی حق نابودی نطفه را ندارد و مادر و پدر در جهت حفظ و حراست از آن مسئول هستند و نهایت توانائی خود را در جهت حفظ و نگهداری نطفه باید بکار ببرند.

بیشتر بحث‌هایی که درباره‌ی جواز یا عدم جواز سلب حیات جنین در گرفته است، عمدتاً معطوف و متمرکز بر مقدمه‌ی مذکور (شخص بودن جنین) است. موافقان سقط جنین کوشیده‌اند نشان دهند که جنین را نمی‌توان نفس انسانی دانست (دست کم در چند ماه اول بارداری) و مخالفان سقط جنین کوشیده‌اند نشان دهند که جنین از بدو پیدایش و انعقاد نطفه، تبدیل به یک نفس انسانی می‌شود، و لذا حق حیات او محترم و سلب ناشدنی است. سرنوشت مناقشاتی که درباره‌ی مقدمه‌ی نخست در گرفته تا حد زیادی در گرو تلقی ما از «شخص» است.

آمار دقیقی از سقط جنین در سراسر جهان در دست نیست. زیرا بیشتر موارد سقط جنین بصورت غیر قانونی و خارج از مکان‌های بیمارستانی و درمانگاه‌های مجاز انجام می‌شود. رئیس اداره سلامت خانواده و جمعیت وزارت بهداشت اعلام کرد: سالانه حدود ۳۰۰ هزار بارداری ناخواسته در ایران رخ می‌دهد که حدود یک سوم این بارداری‌ها به سقط جنین منجر می‌شود.^۳

آمار حاکی از آن است که هر ساله ۱۹۰ میلیون زن در جهان باردار می‌شوند و سالیانه نزدیک به ۵۸۵۰۰۰ مادر به دلیل عوارض بارداری و زایمان می‌میرند و ۹۹٪ از مرگ مادران در کشورهای در حال توسعه و فقیر رخ می‌دهد.

^۱ person

۲. «فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ» مرسلات/۲۱.

۳. سایت خبری بازتاب، اسفند ۸۴ و مرداد ۸۵.

مرگ و میر مادران به دلیل عوارض زایمان متأثر از بی‌توجهی به بهداشت باروری است. بیشتر از یک چهارم زنان باردار از عواقب جدی ناشی از بارداری و زایمان رنج می‌برند و حدود ۵۰ میلیون مادر باردار به سقط جنین دست می‌زنند که نهایتاً به مرگ ۶۸۰۰۰ نفر از آنان منتهی می‌شود. مرگ و یا معلولیت مادران، تمامی خانواده را تحت تأثیر قرار داده و سلامت فرزندان بازمانده را تهدید می‌نماید. لذا مسأله سلب حیات جنین به یکی از مهم‌ترین مسائل حقوق بشر در عصر جدید تبدیل شده است.

پیشینه‌ی بحث «حق حیات جنین»

مسأله‌ی «سلب حیات جنین» همچون جرایم «قتل» و «سرقت» سابقه‌ی خیلی قدیمی دارند و در میان همه‌ی جوامع از زمان‌های اولیه تاکنون مطرح بوده است. علاقه‌ی انسان به حفظ موجودیت و ادامه‌ی نسل، یک میل فطری و طبیعی است که خداوند این میل و علاقه را در انسان به ودیعه گذاشته؛ لکن عمل سلب حیات از جنین، بسته به شرایط زمانی، مکانی، طرز تفکرات و توجیها، گاهی کاملاً مشروع و گاهی گناهی نابخشودنی محسوب می‌شده است.

از دیرباز اندیشمندان، فیلسوفان، روحانیون و دانایان هر دین و آیین در هر سرزمین له یا علیه حیات جنین صاحب نظر بوده و مطالبی نیز به رشته‌ی تحریر درآورده‌اند.

پزشکان و فیلسوفان یونان قدیم، اندیشمندان بزرگی نظیر سقراط، افلاطون و ارسطو با آشنایی و آگاهی کامل از عوارض مختلف سقط‌های القایی^۱ به آسیب‌های ناشی از سقط در سلامت جسمی و روحی زنان پرداخته‌اند. همچنین بقراط، حکیم یونانی، با توصیه به انجام ورزش‌های سنگین و سخت جهت دستیابی به سقط از مخالفین سقط غیر ایمن به سبب وارد آمدن صدمات و آسیب‌های جدی بر سلامت زنان نام برده می‌شود.^۲

گفته می‌شود در ۱۶۰۰ سال پیش، امپراتور چین به نام شان هانگ کتابی تألیف کرده که در آن مطالبی راجع به استفاده از دارو برای سقط جنین توصیه کرده است.^۳ حمورابی نیز حدود ۲۳۰۰ سال پیش قانونی را راجع به سقط جنین وضع نمود.

در میان مسلمانان و در کتب و رساله‌های پزشکی دانشمندان اسلامی همچون ابن سینا و زکریای رازی و علی بن عباس مجوسی اهوازی، اسماعیل بن حسین جرجانی، ابن جامی، ابن

۱. سقطی که به روش‌های جراحی یا شیمیایی (پوستاگلاندین‌ها و سایر داروها) به صورت اختیاری و انتخابی برای ختم حاملگی صورت گیرد.

۲. زهره بهجتی اردکانی و محمد مهدی آخوندی و محمد رضا صادقی و هومن صدری، ضرورت بررسی ابعاد مختلف سقط جنین در ایران، فصلنامه باروری.

۳. محیط، بهرام، سقط جنین عمدی (کنترل مولید)، ص ۱۰۹؛ به نقل از طلعتی، محمد هادی، رشد جمعیت، تنظیم خانواده... ص ۱۵۷.

بیطار، شیخ داود انطاکی و دیگر پزشکان مسلمان، روش‌های زیادی برای پیش‌گیری از بارداری وجود دارد.^۱

علی بن عباس اهوازی در فصل بیست و هشتم از کتاب طبی خود به نام «کامل الصناعه» یا «کتاب الملکی» که به وسایل جلوگیری از حاملگی اختصاص دارد، از سوء استفاده ابزارهای سقط سخن گفته و بیان کرده است که این وسایل نباید در دست عموم باشد با وجود این، تجویز آن برای زنانی که رحم کوچک دارند، هم چنین برای آن عده از زنان که بیماری آن‌ها در اثر حاملگی شدت یافته و زندگی آن‌ها را به خطر انداخته و یا موجب مرگ آن‌ها در زمان بارداری شده، لازم است. به استثناء موارد فوق، پزشک نباید روش‌ها و اطلاعات جلوگیری از حاملگی را در دسترس زنان قرار داده و یا این وسایل را برای استفاده نامشروع و یا برای ایجاد سقط جنین به کار بندد مگر در زنانی که قابل اعتماد هستند؛ زیرا این داروها و وسایل سبب مرگ جنین و قطع آبستنی می‌گردد.^۲

در کتب فقهی شیعه و اهل سنت نیز راجع به پیشگیری از بارداری و سلب یا عدم سلب حیات جنین، در ابواب مختلف فقهی، مفصل سخن به میان آمده است. همچنین در عصر حاضر، مقالات و کتب فراوانی در غرب، له یا علیه حیات جنین نگاشته شده است. قوانین سخت‌گیرانه توسط برخی کشورها اسلامی و غیر اسلامی در این خصوص وضع نموده‌اند. راه‌پیمایی‌ها و تجمعات اعتراض آمیز جهت قوانینی که له یا علیه حیات جنین است در این کشورها برگزار می‌شود که مورد حمایت برخی سازمان‌ها و برخی گروه‌های سیاسی است.

فرضیه:

جنین در بدو پیدایش، از ابتدایی‌ترین حق که حق حیات است، برخوردار بوده و هیچ‌کس حق ندارد این حق را از او زایل کند و متعرض آن شود، حتی اگر جنین از راه نامشروع یا تلقیح مصنوعی و دیگر روش‌های ژنتیکی دیگر مثل شبیه‌سازی به وجود آمده باشد. سقط جنین در برخی موارد، اجتناب‌ناپذیر است. مخصوصاً مواردی چون تجاوز به عنف و در صورتی که آبروی مؤمنه‌ای ریخته شود و مشکلات عدیده‌ی اجتماعی برای او بوجود آید؛ البته قبل از حلول روح یا در موردی که وجود جنین در شکم مادر خطر جانی جبران‌ناپذیری برای مادر به همراه داشته باشد.

۱. طلعتی، محمد هادی، رشد جمعیت، تنظیم خانواده و سقط جنین: آراء و مبانی فقهی-حقوقی، ص ۱۵۷.

۲. به نقل از منبع پیشین.

طرح مسأله:

اما سؤالاتی که در اینجا مطرح است و این جستار بدنبال پاسخ‌گویی آن‌ها است بدین شرح

می‌باشد:

- ۱) حق حیات چیست و جنین کیست؟
 - ۲) آیا جنین از بدو پیدایش دارای حق حیات است؟
 - ۳) چه زمانی به جنین، «انسان» اطلاق می‌شود و دارای حق حیات می‌شود؟
 - ۴) حیات جنین کدام نوع از حیات است؟
 - ۵) آیا برای جنین می‌توان حقوقی قایل شد همانند آنچه برای انسان بعد از تولد لحاظ می‌شود؟
 - ۶) آیا مادران به نگهداشتن جنین مجبورند؟
 - ۷) مراد از حلول روح در قرآن، روایات و منابع فقهی چیست؟
 - ۸) آیا حرکت جنین در رحم مادر می‌توان دلیل بر حیات او دانست؟
 - ۹) آیا سقط جنین، قتل نفس است؟
 - ۱۰) موارد جواز یا عدم جواز سقط جنین کدام است؟
 - ۱۱) راه‌های پیشگیری از بارداری مثل عقیم ساختن و مانند آن چه حکمی دارد؟ و آیا نیاز به رضایت زوجین دارد؟
 - ۱۲) در تلقیح مصنوعی، آیا در فاصله‌ی بین انعقاد نطفه و انتقال آن به داخل رحم، جنین دارای شخصیت حقوقی و اهلیت تمتع است یا نه؟
 - ۱۳) وضعیت سقط جنین ناشی از تلقیح مصنوعی و عمل شبیه‌سازی، چگونه است؟
- و سؤالات زیادی پیرامون موضوع حیات و سلب حیات جنین وجود دارد که این نوشته در حد مقدمات به بعضی از آن‌ها پاسخ خواهد داد.

روش تحقیق و گردآوری اطلاعات:

مطالب گردآمده در این تحقیق با مراجعه و استفاده از منابع قرآنی، فقهی، حقوقی و پزشکی است و در این راستا نسبت به بررسی آراء دانشمندان و متخصصین امر اهتمام شده و از نقطه نظرات متقدمین و متأخرین از مفسرین، فقها، حقوقدانان و پزشکان استفاده شده است.

انگیزه و ضرورت انتخاب موضوع

سقط جنین از مواردی است که گریبانگیر جامعه‌ی بشری گردیده و اخبار، آمار و گزارش‌های تکان دهنده‌ای که در اطراف و اکناف جهان و حتی ایران منتشر و ارائه می‌شود، مؤید

عمق این معضل با آسیب‌های فردی و اجتماعی می‌باشد. از این رو سعی گردید تا با مطالعه دقیق، مطالب کاربردی حول این موضوع تحریر شود.

ساماندهی تحقیق:

این تحقیق مشتمل بر یک مقدمه و دو فصل و یک نتیجه‌گیری می‌باشد.

فصل اول که کلیات بحث می‌باشد، شامل مباحث ذیل است:

- مفهوم‌شناسی لغوی واژگانی چون: «حق»، «حیات»، «جنین»، «حمل» و واژگانی دیگر که با بحث مرتبط هستند، همراه با بررسی این واژگان در اصطلاح پزشکی و فقهی
- جایگاه و اهمیت جنین در بینش دینی
- مراحل رشد جنین از دیدگاه قرآن و عترت معصومین علیهم السلام، فقها، حقوقدانان و

پزشکان

- بررسی ماهیت روح و زمان حلول آن در جنین از منظر آیات قرآن و روایت معصومین علیهم السلام، فقها و حقوقدانان و پزشکان
- سقط جنین در لغت و اصطلاح پزشکی، فقهی و حقوقی
- انواع سقط جنین از منظر حقوقی و پزشکی
- تفاوت سقط جنین با قتل و جنایت
- عوامل و انگیزه‌های سقط جنین از دیدگاه مذاهب مختلف اسلامی
- سلب حیات جنین در ادیان و تمدن‌ها و کشورهای مختلف
- فصل دوم نیز شامل مباحث زیر می‌باشد:
- حق حیات جنین در فقه و حقوق ایران
- بررسی تطبیقی جواز و عدم جواز سلب حیات جنین در فقه شیعه و اهل سنت
- ادله حرمت و موارد جواز در فقه شیعه و اهل سنت
- جواز و عدم جواز سلب حیات جنین در حقوق ایران
- سیر تاریخی قانونگذاری در ایران راجع به سلب حیات جنین
- ارکان تشکیل دهنده جرم سلب حیات جنین
- واکنش‌های اجتماعی سلب حیات جنین
- حقوق جنین در آموزه‌های دینی و بررسی حقوق مالی و حقوق دیگر جنین غیر از حق

حیات

- بررسی حق حیات جنین در مسأله‌ی شبیه‌سازی انسانی و تلقیح مصنوعی
- و در نهایت نتیجه‌گیری از مباحث مطروحه در این تحقیق

بدیهی است گستردگی جغرافیایی سقط جنین و علل متعددی که در جوامع مختلف موجب جواز و یا عدم جواز آن می‌گردد و نظرات و ذائقه‌های مختلف مذهبی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، آنچنان متنوع و متغیر است که در بضاعت این نوشتار نمی‌گنجد و آنچه تقدیم می‌گردد برداشت و پژوهشی است در حد وسع.

روش تحقیق و گردآوری اطلاعات:

روش تحقیق به صورت توصیفی است. در این راستا، سعی شده است از منابع فقهی و حقوقی دست اول استفاده شود. منابع استفاده شده غالباً به صورت کتاب، نشریه، نرم افزارهای پژوهشی و اینترنت بوده است. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است.

تقدیر و تشکر

واجب است و موجب مسرت و تکلیفی است بر عهده‌ی اینجانب که از اساتید گرانقدر و عزیزانی که مؤید، مشوق، مدبر و هدایت‌گر من در پویش مسیر تحصیل، تعقل و پژوهش بوده‌اند به رسم ادب تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین قدردانی ویژه‌ای داشته باشم از استاد معظم، گرانقدر و دانشمند معزز جناب آقای دکتر محمد صادق علمی که در سمت استاد راهنما، راه درست این تحقیق و روش درست پژوهش را به من آموختند.

و نیز سپاس فراوان از محضر استاد ارجمند جناب آقای دکتر حسن مبینی که در سمت استاد مشاور و در یاری رساندن به اینجانب در پیمودن صحیح این راه، متحمل زحمت فراوان شده و آنچه را که در طول دوران تحصیل به من آموخته‌اند، گنجی است و یادگاری بزرگ که همواره لطف و منتی است به منتها بر این شاگرد نوآموز.

باشد که زحمت لطف و دعای این بزرگواران موجب برکت راه اینجانب و قدردانی و دعای خیر بنده همراه زندگی ایشان باشد.

محمد جواد محمودزاده ازبری

بهار ۱۳۸۹

مشهد الرضا

فصل اول: کلیات

مفهوم شناسی

مراحل رشد جنین

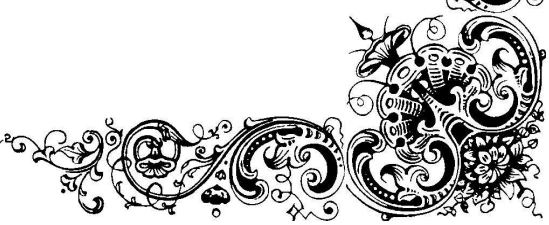
روح و زمان حلول آن

جایگاه و اهمیت جنین

مفهوم سقط جنین

عوامل و انگیزه‌های سلب حیات جنین

سلب حیات جنین در ادیان و تمدن‌ها

فصل اول: کلیات

در این فصل ابتدا به بیان مفاهیم اولیه و مرتبط، پیرامون مسأله حیات و سلب حیات جنین می‌پردازیم، سپس از ارزش و اهمیت جنین به عنوان محصول انسان که اشرف مخلوقات است با استناد به آیات، روایات و فتاوی آیات عظام سخن به میان خواهیم آورد.

آنگاه برای آشنایی با موجودی به نام «جنین» و چگونگی مراحل رشد آن، برخی از آیات و روایات، مسائل فقهی، حقوقی و پزشکی مورد مطالعه قرار گرفته است.

و در ادامه پیرامون ماهیت روح، زمان حلول آن و مدت حیات جنین در دنیای رحم سخن گفته خواهد شد که از این مباحث در فقه به طور مفصل مطالبی بیان شده است و منشأ و مبنای مسایل حقوقی فراوانی شده است.

از جمله مباحثی که در این جایگاه سخن به میان خواهیم آورد: معنا و مفهوم لغوی و اصطلاحی سقط جنین از دیدگاه پزشکی و فقهی، همراه با اقسام آن است. و در این راستا از تفاوت آن با واژه‌ی قتل مطالبی آورده و از عوامل و انگیزه‌های این عمل (سقط جنین) مطالبی را خواهیم نگاشت.

در پایان با بررسی سلب حیات جنین در ادیان و ملل مختلف و تمدن‌های گذشته مطالب این بخش از پایان‌نامه را به اتمام خواهیم رساند.

۱-۱- مفهوم شناسی

در بخش مفهوم شناسی کلیه مفاهیم اصلی و مرتبط شامل: حق، حیات، جنین، حمل، حبل و نفس را از لحاظ لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱-۱-۱- مفهوم حق

واژه حق دارای دو معنای لغوی و اصطلاحی است که به بیان آن می‌پردازیم:

۱-۱-۱-۱- حق در لغت

واژه‌ی «حق» در اصل لغت به معنای ثبوت و ثابت است که به صورت مصدر، اسم مصدر و صفت بکار می‌رود و در مقابل آن، کلمه «باطل» به معنای غیر ثابت است.^۱ برای واژه «حق» در کتب لغت معانی دیگری نیز بیان شده که از آن جمله می‌توان به معانی ذیل اشاره نمود: وجود ثابتی که انکار آن روا نباشد، وجود مطلق و غیر مقیدی که با هیچ قیدی تقيید زده نشده باشد (خداوند)، واجب، ثابت بدون شک، سهم لازم و واجب برای فرد و جماعت («حَقَّقْتُ الأَمْرَ» یعنی یقین کردم به آن)، مال، ملک، سخن مطابق با واقع و کار هدف‌دار و شایسته (در برابر کار بیهوده و پوچ)، حق الامر (مطلب واضح و بدون شک و تردید)، هم آمده است.^۲ در فرهنگ لغات فارسی نیز برای واژه‌ی حق معانی گوناگونی آورده شده که برخی از آن‌ها عبارت است از: خدا، سلام، شایسته، یقین، بهره، و سهم هر کس، راست، ثابت، سزاوار، واجب، عدل، ضد باطل، ملک و پایدار.^۳ البته بین کلمه «حق» و جمع آن - یعنی «حقوق» در فارسی، در مواردی اختلاف وجود دارد؛ زیرا معمولاً «حق» به معنای «حق فردی یا شخصی» به کار می‌رود، در حالی که «حقوق» گاهی به معنای حق‌ها و گاهی به معنای احکام و قوانین است؛ حقوق جزا، یعنی قوانین جزا.

۱. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربية، ج ۴، ص ۱۴۶.

۲. حسینی واسطی، محب‌الدین ابی فیض سید محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۱۳، صص ۷۹ تا ۸۸، ابن منظور افریقی مصری، ابوالفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، صص ۴۹-۵۳ و راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۲۵ و خوری شرتونی لبنانی، سعید، اقرب الموارد فی فصیح العربية و الشوارد، ج ۲، ص ۱۴۸۷.

۳. ر.ک دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه‌ی دهخدا، ماده «حق»

بنابر آنچه برخی اندیشمندان بیان داشته‌اند تردیدی وجود ندارد که حق در برخی موارد دارای ماهیت اعتباری عقلانی و در برخی موارد شرعی است و شکی نیست که حق در همه موارد معنا و ماهیت واحد داشته و میان مصادیقش مشترک معنوی است، مفهوم آن اعتباری بوده و امکان تعریف حقیقی از نوع، حد و رسم برای آن ممکن نیست.^۱

این تکرر معانی نه به جهت آن است که حق دارای معانی عدیده‌ای است بلکه بدان جهت است که مصادیق حق، مصادیق این معانی هم قرار گرفته‌اند، اهل لغت تصور کرده‌اند که چنان که حق به معنای شیء ثابت است، به معنای این مفاهیم هم هست، در حالی که چنین نیست بلکه این تصور به اصطلاح از قبیل اشتباه مفهوم به مصداق است، مثل این که اگر فرض شود مصادیق برادر، مصادیق دایی و عمو و... هم هستند، در این صورت، نمی‌توان گفت که برادر به معنای دایی و عمو هم هست، بلکه باید گفت که برادرانی هستند که مصداق دایی و عمو هم قرار گرفته‌اند. اما بازگشت همه‌ی این معانی به همان معنای ثابت و ثبوت است.^۲

۱-۱-۱-۲- حق در اصطلاح

این واژه در فقه به چند صورت معنا شده است:

یک) حق نوعی سلطنت بر چیزی است متعلق بعین، مانند: حق تحجیر و حق رهنانت و غرماء در ترکه‌ی میت، یا متعلق بغير عين مانند حق خيار متعلق به عقد یا سلطنت متعلق بر شخص چون حق قصاص و حق حضانت، پس حق مرتبه‌ی ضعیفی است از ملک بلکه نوعی از ملکیت است.^۳

دو) حق آن است که زمام امر چیزی نفیاً و اثباتاً به دست شخص باشد، مانند حق خيار (ملک فسخ العقد و امضاءه)؛ یعنی انسان بتواند عقد را برهم زند یا آن را امضا نماید؛^۴ به عبارت جامع‌تر یعنی: قدرت فرد انسان، برابر قانون، بر انسان دیگر یا بر مال یا بر هر دو اعم از مادی یا معنوی را «حق» گویند که دست کم یکی از سه اثر: قابلیت اسقاط، قابلیت نقل و قابلیت انتقال را باید دارا باشد.^۵ بطور کلی در تعریف حق در اصطلاح فقهی میان فقیهان اختلاف نظر

۱. جوادی آملی، عبدالله، فلسفه حقوق بشر، ص ۷۴.

۲. وزیری، مجید، حقوق متقابل کودک و ولی در اسلام و موارد تطبیقی آن، ص ۱۱.

۳. طباطبایی، سید محمد کاظم، حاشیه المکاسب، ج ۱، ص ۵۵.

۴. فاضل هرندي، محی الدین، ترجمه و شرح المکاسب، ج ۵، ص ۲۰.

۵. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مکتب‌های حقوقی در اسلام، صص ۴ و ۵.